

Borcsa János

ERDÉLYRŐL MONDJA, AMIT MONDANI TUD...

– Vida Gábor: *Egy dadogás története*¹ –

Vida Gábor fejlődési regényt írt, különös és nyomasztó családi, valamint nemzedéki tapasztalatok birtokában, egy olyan főszereplőt állítva a középpontba, akinek felnőtté válása a romániai rendszerváltozáshoz kapcsolódik. 1990 januárjában Kolozsvárt találjuk, élete új helyszínén az elsőéves egyetemi polgárt, aki írónak készül. Már ekkor valamiféle teljesség vonzásában élt, hiszen azt válaszolta bölcsészhallgatóként oktatójának, Cs. Gyimesi Évának, hogy az általa tervezett könyv az egészről fog szólni. (vö. 373.)

Az írás indítékait keresve középiskolás koráig megy vissza az első személyben beszélő főszereplő, de az elbeszélés jelenéből, 2015-ből visszapillantva értelmet is akkori helyzetét, s kimondja, hogy „mindig magamról írok” (22.), az éppen születő regényére vonatkozóan pedig azt mondja – összhangban az előbb idézett kijelentéssel –, hogy „most engem fogunk megírni” (uo.), illetve: „úgy teszek, mintha elmesélnék mindent, ahogy volt” (48.), valójában viszont azt kell ezen érteni, hogy „minden úgy történt immár, ahogy el tudom mesélni” (uo.).

Tisztában van ugyanakkor hősünk az írással járó kockázatokkal, ismeri az íróság dilemmáit. Az írással kapcsolatban leszögezi, hogy „a legtöbb foglalkozással ellentétben itt nem a biztonsággal megismételt műveletsor vezet az elérendő célhoz, hanem a cél újragondolása történik biztonságosan meg nem ismételt műveletsor által. Minden mondatban újrafogalmazni az egészet. Minden mondatban próbára tenni az elbeszélés, a mondás hitelességét.” (38.)

Vida új regénye a kommunizmus két utolsó évtizedében, az 1970–80-as évek Romániájában szocializálódott gyermek és ifjú fejlődését mutatja be, mintegy családtörténetbe ágyazottan, s ebből a szempontból Tompa Andrea első regényét, *A hóhér háza* címűt idézi fel bennem.

A főhős fejlődésében, illetve önmagára találásában igen ellentmondásos szerep jut a szülőknek, ám felszabadító hatással van rá például

1 Magvető, Budapest, 2017.

az apai nagypapa és anyai részről a két nagybácsi, Tom és Will, továbbá a gyermekkori nagy csatangolások a nagyszülőknél, egyrészt Ágyán, másrészt Baróton, valamint az otthont jelentő Kisjenőben, illetve úgy általában az „élet”, vagy – ahogy az elbeszélő fogalmaz egy helyen – a „sötét valóság, amit megéltem”. (27.) Egyetlen komoly ellenfele – ahogy mondja – a dadogás, amely kisiskolás korától kezdve nagyon hosszú ideig végigkíséri. Értelmezése szerint ez „nem egyszerűen artikulációs vagy légzési kérdés, hanem egy lelkiállapot, személyiségzavar, kognitív probléma (...). Írásban is dadogok, egyszer csak elakad a szufra, a gondolat, a mondat, de én nem hallgatok el, mondom, amit mondani tudok (...)” (37.)

Ugyanakkor folyamatosan értelmezi önmagát és az elbeszélte eseményeket, illetve reflektál magára a regényírásra mint folyamatra: a próza úgy viselkedik, mint egy szeszélyes folyó, a nyelv egy hatalmas élőlény, a regény önmagát írja, nem érdekli a gondosan elkészített vázlat s a többi. (21.) Jellemző emellett az elbeszélésre, hogy jelen idejű, a múlttól, de a jövőbeni eseményekről is jelen időben szól a személyes elbeszélő, az értelmezés pedig nem egy-nézőpontú, esetenként egy-egy szereplőt a másikban kialakult kép alapján is megismertet. Az ifjút például megrendíti az általa kedvelt székely nagybácsi, Tom öngyilkosságának híre, az apa viszont mást gondol ezzel kapcsolatban: „kegyességben és munkában példamutató, istenhívó család legkisebb fia nem kellene eligya az eszét, és fellógassa magát a csűrben, amikor mindene megvolt – ráadásul.” (59.)

Hősünk apja az 1930-as évek második felében született, Romániában élte le egész életét, a középiskolát Aradon végezte, teológiai tanulmányokat Kolozsvárt folytatott, de tisztviselő lett, nem a papi szolgálatot választotta, és olyan magyarnak tartotta magát, mint az anyaországiak. Mivelhogy a nyugati határszélen élt, a magyar Alföld keleti határán, a Fehér-Körös menti Ágyán és Kisjenőben, ezért számára Erdély s különösen a székelység megfoghatatlan és nehezen meghatározható dolgok voltak, nem tudta beilleszteni a saját maga alkotta „dobozaiba”. Ő ugyanis a valóságtól jócskán elrugaszkodott kategóriákban, illetve szabályok szerint gondolkozott, s úgy is kívánt élni. Alig volt gyakorlati érzék benne, saját véleményét sem igen hangoztatta, énjét állandó félelem és aggályos megfeleléskényszer rombolta. Intellektuális félelem volt ez – magyarázza az elbeszélő –, vagyis apja belátta, hogy „a

hatalom nemcsak erősebb és okosabb nálánál, de semmi olyan nincs, amiért érdemes volna ellenállni vagy megszökni.” (138.) A természetet nem járta, mint a fia, pedig ott tanulhatta volna meg, hogy a biztonság, úgymond, belül van, vagy sehol sincs. (vö. 192.) A családban próbált valamiféle belső szabadságot megélni, ha éppen hagyta a családfőként viselkedő feleség...

Az anya viszont, akiben „egy egész világ van elrejtve, eltagadva” (74.), erdélyi és székely volt, erdővidéki, de olyan „hívó” családban nőtt fel, amelyet egy zsarnok apa uralt, ezért iskolái végeztével a lehető legtávolabbra, a Pártiumba kérte kihelyezését. A családi önkény elől menekülő lány itt és így talált rá egy meghasonlott fiatalemberre, előbbi aztán saját családja fölött ugyancsak gyakorolta az uralkodást, és játszott a áldozat szerepét. Ahogy a narrátor mondja: „minden mindig úgy kellett legyen, ahogy ő akarta (...), tulajdonképpen róla szól az egész, bár ő úgy tudja, értünk tesz mindent, ránk áldozza magát” (15.), csakhogy éppen az önállósodást és kinek-kinek a belső függetlenségét nem veszi, úgymond, jó néven, s akkor is, ha nem ért valamihez, mindig mindenbe beleszól, s azt is ő tudja legjobban, hogy például a fiának mi jó...

Az anyai nagyszülőknél sem hivatkozhatott az unoka a valóságra vagy az igazságra, mindennek úgy kellett lennie, ahogy a nagyapa, a baptista „pátriárka” (58.) kinyilatkoztatta. A dogmákat megkérdőjelezni nem volt szabad senkinek a családban, azok előbbre valók voltak, mint a valóság vagy az igazság.

Írónk véleménye szerint ez az egész, amire egykor célzott, egy Nagy Erdély-regény lenne (72.), s ehhez akár az anyai, székely atyafiság is elég „anyagot” biztosíthatna, hiszen – szól az indoklás – „a magunkról alkotott kép és a valóság annyira nem fedi egymást, hogy ebben a tündéri neurózisban egy jó regényíró élete végéig tobzódhat” (uo.). Időre van szüksége az unokának ahhoz például, hogy a nagyapákat illető anyai ítéletet felülbírálhassa, azt nevezetesen, hogy az istenes, a baptista nagyapa a jó, a kocsmás viszont a rossz ember lenne. A késői értelmző szerint viszont a vallási megszállottság és az alkoholizmus egy töről fakad. (105.) Számára az is világos, hogy mindenikük falusi, a szülei is azok maradtak, habár kisvárosban éltek, ugyanakkor a gyermekkor nagy részét falusi viszonyok között töltő unoka már csak

a falu „maradványaiban” élt (uo.), ő tehát azt látta, ami „az organikus közösség felbomlása után maradt, a nyomort és az alkoholt”. (106.)

A belső függetlenséget a főhős számára az otthoni csatangelések jelentették vagy a nyári vakációkkal járó „boldog önfeledtség” (60.) a baróti székely játszótársakkal például, viszont az aradi középiskolás évek, a kollégiumi környezet sokáig a teljes elzártságot és a megalázás, valamint az etnikai megkülönböztetés válogatott módozatait „kínálta”. Ugyanakkor tudta tisztelni egy-két tanárát szakmai és emberi erényeik okán, köztük Gazsi bácsit (Kovách Géza történészt), aki apját is tanította egykor. Nagy hatással volt a diákra aztán Szilágyi Domokos költészete (aradi antikváriumban talált rá *A láz enciklopédiája* című, 1967-ben kiadott kötetére, fontos volt számára, hogy bekerült az aradi magyar nyelvű lap köré csoportosult fiatalok társaságába, nem kevésbé fontosak voltak számára doamna Vulpescu magánórái, akinél francia nyelvet és kultúrát sajátíthatott el.

A főhős által megélt ama sötét valóság mindenekelőtt az aradi kollégiumban töltött évekhez és a katonáskodáshoz kapcsolódik. Katonai egységében azonban működött a bajtársak közötti szolidaritás, míg ezt bentlakó diákként soha nem érezte. Később múlt el viszont a hadseregben szerzett nyomasztó tapasztalatok hatása. Egyrészt világosan látta, hogy ott a személyiség megszüntetése a cél, másrészt pedig még leszerelése után is jó ideig érezte, hogy ahová visszatért, a polgári és szabad (?) világ is egy laktanya, elhagyni azonban nem akarta az országot. Egy alkalommal barátjával együtt próbálkozott a zöldhatáron Magyarországra szökni, de visszatértek – Erdélyben akart élni. Később aztán az is tudatosult benne, hogy a világot mindennap, úgymond, újra ki kell találni, „mert csak úgy magától nincsen semmi, és aki a sártengernek ezen a felén nem tudja megalkotni magának az élhetőt, az hiába kel át a másik felére, mert ott is ugyanazt fogja találni (...)” (371.)

Egy kijózanító felismerés is megfogalmazódik, amelyben az én-elbeszélő mai álláspontja tükröződik, sőt fiatalkori személyes döntését is egy mai társadalmi tendenciával szembeesíti, miszerint „a Nagy-Erdély-regényt most sem tudom megírni (...). Különbözik Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fásasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs már itt magyar jövő (...). Ez a *csak-magyar* Erdély mindig is hamis volt (...)” (26–27.)